

Szakmai záróbeszámoló

az OTKA-PD-104612 sz. A finn-számi nyelvcsere longitudinális vizsgálata finnországi északi számi beszélőközösségekben (2002–2012) című projekt kutatási eredményeiről

A projekt részeredményeit, eredményeit tudományos közleményekként az alábbi konferenciákon és folyóiratcikkekben hoztam nyilvánosságra a projekt futamideje alatt. Az MTA Nyelvtudományi Intézete a 2014. évben megjelent kiemelkedő tudományos munkáimért Szépe György Publikációs Díjban részesített. A 2014-ben megjelent folyóiratcikkek is jelen projekt kutatási eredményeit tették közzé, ezért a szakmai záróbeszámolóban a kutatás menetrendjének, az időközben felmerülő, a kutatás menetét befolyásoló változásoknak és a legfontosabb eredményeknek az összefoglalására vállalkozom.

Konferenciák:

- 1) A finn-számi nyelvcsere vizsgálata finnországi északi számi beszélőközösségekben, Hajdú-Schmidt Emlékkonferencia, Pécsi Tudományegyetem, 2012. október 11-13.
- 2) ELDIA Closing Conference: Maintaining Languages, Developing Multilingualism, Bécsi Egyetem, 2013. június 10-11.
- 3) Budapest Uralic Workshop, MTA Nyelvtudományi Intézet, 2014. február 3-5.
- 4) XII International Congress for Finno-Ugric Studies, Oului Egyetem, 2015. augusztus 17-21.

Publikációk:

2012

- 1) A finn-számi nyelvcsere vizsgálata finnországi északi számi beszélőközösségekben, Hajdú-Schmidt Emlékkonferencia. Összefoglalók kötete, 2012.

2013

- 1) *Nyelvi attitűdök Enontekiö és Sodankylä beszélőközösségeiben. [Language attitudes in the speech communities of Enontekiö and Sodankylä]* Nyelvtudomány. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Linguistica, 5-6. 55-86. ISSN 1786-7428
http://www.nytud.hu/oszt/finnugor/duray/nyelvi_attitudok.pdf

2014

- 1) *La situation des Sames du nord dans les communautés d'Enontekiö et de Sodankylä en Finlande.* Les langues finno-ougriennes aujourd'hui I. Études finno-ougriennes. L'Harmattan. 44: 169–197: <http://efo.revues.org/430#entries>
- 2) *On a longitudinal study of Finnish-Sámi language change in Northern Sámi speech communities in Finland (2002–2012).* Studies in European Language Diversity 34. Dangers and Developments: On Language Diversity in a Changing World: 57–72: <https://fedora.phaidra.univie.ac.at/fedora/get/o:369606/bdef:Content/get>
- 3) *Language Attitudes in a Minority Language Context: The Case of Sodankylä and Enontekiö.* Finnisch-Ugrische Mitteilungen Band 38. 35-59.

- 4) *Nyelvi attitűdök kisebbségi közösségben: Sodankylä és Enontekiö*. Nyelvtudományi Közlemények 110: 149–171.

2015

- 1) *Changes in the norms of language use and language attitudes in Enontekiö (2003–2013): Report on recent results*. Folia Uralica Debreceniensia 22: 29–45. (Sajtó alatt)

„A finn-számi nyelvcsere longitudinális vizsgálata finnországi északi számi beszélőközösségekben (2002–2012)” című projekt egy longitudinális szociolingvisztikai kutatást valósított meg finnországi északi számi közösségekben, amely egy változásvizsgálat részeként tárta fel a nyelvcserehelyzet sajátosságait, a jelenlegi kétnyelvűségi helyzetet, elsősorban a nyelvhasználatban tetten érhető változásokat, valamint a beszélőknek a számi-finn kétnyelvűségi helyzettel, az anyanyelv fennmaradásával és nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdjeinek változását.

A munkatervhez igazodva az alábbi feladatokat teljesítettem a projektidő végére: (1) A nyelvhasználati mintákat és nyelvi attitűdöket felmérő 2003-as kérdőívek átdolgozása, adatbázisba rendezése, újraértékelése, újbóli kiküldése, majd a 2013-as adatok feldolgozása és kiértékelése (2) Strukturált interjúk készítése (02:24:57) és azok lejegyzése (13 323 szó) (3) A kutatás résztvevő megfigyelésekre épülő szakaszának megkezdése: a közösségi terek közül az iskolai tér, nyelvi tájkép vizsgálata, az interjúalanyok (tanár, diák) nyelvi viselkedésének megfigyelése.

A kutatás menete

Elsőként a jelen vizsgálat előzményének tekinthető 2001–2002-ben végzett PhD kutatás adatainak IBM SPSS Statistics programcsomagba rögzítésére, az elemzés eredményeinek újraértékelésére került sor. Ezt a tevékenységet Dr. Velkey Gábor szociológussal konzultálva végeztem el, akinek szakértő meglátásaira és javaslataira építve láttam ezután hozzá az első kutatás kérdőívének újrakódolásához. Az újrakódolásban Dr. Nagy Terézia szociológus nyújtott segítséget. Ezt követően a finnországi Népeségnyilvántartó Hivatal segítségével felkutattam a korábbi vizsgálatban résztvevő adatközlőket, majd Finnországba utaztam, ahol konzultációkat folytattam az első vizsgálat helyszínén, az Oului Egyetem Finn Nyelvi Tanszékén Harri Mantilával és a számi kutatásokkal foglalkozó Giellagas Intézetben Ante Aikióval. A konzultációk végén arra az elhatározásra jutottunk, hogy sürgősen az első kérdőív terepen történő újbóli lekérdezése az átdolgozáshoz. Tehát a kiküldendő kérdőívet csak annyiban módosítottam, amennyire szükséges volt ahhoz, hogy felhívjam az adatközlők figyelmét az interjúval való részvétel lehetőségére. A kérdéscsoportokat az összehasonlíthatóság érdekében változatlanul hagytam, de az attitűdállítások esetében néhány változtatást kellett tennem az első kérdőívben kapott válaszok alapján és a jobb érthetőség érdekében. Az első kutatás kérdőíveinek átdolgozását, újraértékelését és a szakemberekkel folytatott konzultációkat követően kiküldtem az adatközlőknek a kérdőíveket, majd Katona Zoltán téninformatikus

segítségével adatbázisba rögzítettem a legújabb eredményeket, valamint az irányított beszélgetések, a nyelvhasználati és nyelvi attitűdöket feltáró interjúkat magában foglaló terepmunka előkészítésén dolgoztam. Az interjúkérdések alapjául a kérdőív nyelvhasználati és nyelvi attitűdöket vizsgáló részei szolgáltak, amelyeket Dr. Borbély Annával konzultálva rendeztem egységbe, valamint javaslatára azokat – újabb vizsgálati elemként – kisebbségi identitást vizsgáló kérdésekkel egészítettem ki annak érdekében, hogy választ kapjak a következő kérdésre: Vajon a számi nyelv ismerete/használata ma mennyire fontos identitásképző elem a vizsgált számi beszélőközösségben? A válaszok a nyelvmegőrzéssel kapcsolatos tevékenységek tervezésekor fontos információforrásnak számítanak a számi és a finn közösség számára is.

2014 során megkezdtem a részeredmények kvalitatív és kvantitatív elemzését, valamint azok tudományos közleményekben és konferenciákon való közzétételét. A kutatás kezdeti szakaszában nem csak a részeredmények felmutatására törekedtem, hanem a vizsgálat érvényességét és annak támogatását is folyamatosan szem előtt tartottam, így mind az adatfelvétel, mind pedig az adatértékelés tekintetében a trianguláció kombinációs modelljét tekintettem irányadónak. Ennek megfelelően és az előzetes tervek szerint az adatokat nem csak eltérő időpontban – tíz év különbséggel – gyűjtöttem, hanem a kutatás alatt arra is figyelmet fordítottam, hogy azokat a kérdőíves vizsgálat megismétlését követően más-más jellegű közegben gyűjtssem, így otthoni, privát közegben és közösségi, iskolai környezetben is.

A kérdőíves, kvantitatív jellegű vizsgálatot tehát 2015-ben – az utolsó kutatási évben – a kapott eredmények elemzésével, majd az egyén szintjén folytattam. Strukturált interjúkat folytattam a második kérdőíves vizsgálatban résztvevők közül azokkal, akik előzetesen jelezték, hogy szívesen vennének részt privát jellegű beszélgetésen is. Mivel a vártnál kevesebben jelentkeztek interjúra a kérdőív kitöltését követően, a projekt ideje alatt a tervezettnél kevesebb interjú készült el. Ahogyan a lenti táblázat illusztrálja a 2013-as kérdőíves felmérést 178 adatközlőnek küldtem ki, akik közül 30 küldte vissza őket kitöltve. Mindössze 10 adatközlő jelzett hajlandóságot az interjúkban való részvételre, akik közül 3 adatközlővel sikerült újra felvenni a kapcsolatot és velük a strukturált interjúkat elkészíteni. A további interjúalanyok gyűjtése a három első adatközlő nyitottságának is köszönhetően a hólabdamódszerrel folytatódhat a vizsgált közösségben, Enontekiöben. A kulcsadatközlőm, Elna Magga, általános iskolai számi tanár segítségével ismerkedtem meg az általános iskolában számít és számiul tanuló diákokkal, akiknek szülei ugyancsak hajlandóságot mutatnak az interjúkban való részvételre. Második interjúalanyom, Anne-Maria Näkkäljärvi a helyi önkormányzat számi ügyeinek kezeléséért felelős, aki szoros kapcsolatban áll a helyi számi közösség tagjaival, és aki maga is aktív szerepet vállal a számi nyelv megőrzésére irányuló tevékenységekben; közbenjárásával újabb interjúalanyokat sikerült találni a vizsgálat folytatására.

Év	Kérdőíves felmérés N	Interjú N
2002–2003	227 > 60	–
2013–2014	178 (48†) > 30 > 10	3

Következtetések

A vizsgálatban résztvevő számi beszélők attitűdjei a tíz év alatt általában véve pozitívabbakká váltak az anyanyelv használatával kapcsolatban, tehát ma hajlandóbbnak mutatkoznak a számi használatára a családon belül és ott is főként a család legfiatalabb tagjaival való kommunikáció során. A korcsoportokat figyelembe véve az adatok azt mutatják, hogy a fiatalabb generációba tartozó beszélők kevesebb hajlandóságot mutatnak az anyanyelvük otthoni használatára. Az a jellemzőbb, hogy minél idősebb a beszélő, annál szívesebben használja anyanyelvét otthoni környezetben.

A lenti összefoglaló táblázat tanúsága szerint az informális szintereken a harmadik generációig észlelhető a számi csökkenő használata. Az idősebb generációk azonban szívesebben használják anyanyelvüket a legtöbb informális szintéren. A formális szinterek esetében a megkérdezettek valamennyi korcsoportban a legtöbb esetben a többségi finn nyelv használatára szorítkoznak, leginkább azért, mert ezen a szintéren a beszélők finn anyanyelvűekkel találkoznak. Noha a törvényi szabályozás lehetőséget teremt Finnországban a számi használatára hivatalos nyelvhasználati szintereken a számik őshonos területein, úgy tűnik, hogy a számik ezzel a lehetőséggel a vizsgált közösségben nem vagy csak korlátozott mértékben élnek. Ennek egyik fő okára az interjúkban résztvevők világítottak rá: anyanyelvüket szívesebben használják azokkal, akik maguk is számik és a számi nyelvet anyanyelvükként beszélik; a finn hasznosságát nem kérdőjelezi meg az otthoni nyelvhasználaton kívül, ami azt jelenti, hogy mivel finnül valamennyi vizsgálatban résztvevő tökéletesen beszél, mindennapi ügyeiket egyszerűbbnek érzik finnül intézni.

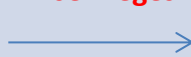
Összefoglalva, a vizsgálat során az a tendencia körvonalazódott, hogy formális szintereken az idő előrehaladtával a megkérdezettek egyre hajlamosabbá váltak áttérni az anyanyelvi használatról a többségi finn használatára. A vizsgálat során azt is megállapítottam, hogy a finn domináns formális szinterek alól kivételt képeznek a számiknak rendezett események és a templom, ahol a megkérdezettek – főként a két idősebb generációban – hajlamosabbak a számi nyelv használatára, mint a finnre. Tehát a formális szinterek esetében az általam tapasztalt változás követi a nyelvcsere longitudinális trendjét, amikor a kisebbségi közösség általában 2-3 generáció alatt fokozatosan áttér a többségi nyelv használatára. Az informális szintereken azonban a tízéves vizsgálatot tekintve nem érvényesül a nyelvcsere longitudinális trendje, hiszen az idősebb generációk visszatérni látszanak az otthoni anyanyelvi használatához.

A számi-finn nyelvhasználat változásának longitudinális trendje (2003-2013)

Korcsoport	25-40	41-55	56-70	70+
Informális nyelvhasználati szinterek	finn 		számi 	
Formális nyelvhasználati szinterek	finn 		finn 	

Az attitűdök tekintetében az alábbi táblázat összefoglalóan azt mutatja, hogy az attitűdök hasonlóképpen változtak, mint a nyelvhasználat. Megfigyeléseim szerint az első és második generációban mind a nyelvfenntartáshoz, mind pedig a számi-finn kétnyelvűséghez fűződő attitűdök a tíz év során egyre negatívabbakká váltak. Ez azt jelenti, hogy a fiatalabb korcsoportok számi beszélői egyre bizonytalanabbak azzal kapcsolatban, hogy a számi nyelv ismerete hasznos lenne a finnországi munkaerőpiacon. A fiatalok között a második generáció az, amelyik a legkevésbé van meggyőződve afelől, hogy jobb fizetést kap, ha számiul is tud kommunikálni. Az attitűdbeli váltás – hasonlóképpen a nyelvhasználati mintákban észlelt változásokhoz – itt is a harmadik generációnál történik, amikor az attitűdök pozitívabbakká válnak a számi fenntartásával és a fiatalabb generációknak történő átadással kapcsolatban. Ugyancsak ebben a harmadik korcsoportban kezdenek a számi-finn kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdök is negatív helyett semlegesé válni.

A nyelvi attitűdök változásának longitudinális trendje (2003-2013)

Korcsoport	25-40	41-55	56-70	70+
A nyelvfenntartáshoz fűződő attitűdök	negatív 		pozitív 	
A számi-finn kétnyelvűséghez fűződő attitűdök	negatív 		semleges 	

Összefoglalás

A kérdőíves vizsgálat eredményei az alábbiakban foglalhatók össze. Az egy évtizedet felölelő vizsgálat mintájában nem érvényesül a nyelvcsere longitudinális trendje a nyelvhasználat és a nyelvi attitűdök tekintetében. A második és harmadik korcsoport között megszakad a folytonosság és a legtöbb esetben ellentétes irányú változás veszi kezdetét. E szerint a mintában résztvevő harmadik generáció (1) pozitívabb attitűdökkel fordul a számi nyelv informális szintereken való használatához, (2) pozitívabb attitűdökkel fordul a számi nyelv fenntartásához és (3) semlegesebb attitűdökkel fordul a számi-finn kétnyelvűség jelenségeihez. Kizárólag a formális szintereken észlelhető változások alkalmazkodnak a longitudinális trendhez, azaz a harmadik generációban – az első és a második generációhoz hasonlóan – ezeken a nyelvhasználati szintereken továbbra is dominál a finn nyelvhasználat. Tehát az anyanyelvi beszélők második generációját tekintem kulcsfontosságú korcsoportnak, amelyet a következő, tíz év múlva esedékes vizsgálat során kiemelt figyelemmel kell kísérni, hiszen a longitudinális trend ebben a korcsoportban törik meg. A megválaszolandó kérdés akkor pedig az lesz, hogy vajon az első és második generációnál tapasztalt trend, azaz a számi egyre kevesebb nyelvhasználati szintéren való használata, valamint a beszélők egyre negatívabb attitűdjei a számi nyelv fenntartásával és a számi-finn kétnyelvűséggel kapcsolatban áttérjednek-e az akkorra harmadik generációssá váló beszélők körére, vagy pedig a fent említett ellentétes irányú változás újra megfigyelhető lesz ebben a harmadik generációban, amennyiben ebben a korcsoportban újra növekedni kezdene az informális nyelvhasználati szinterek száma és újra pozitívabb attitűdökkel fordulnának legalábbis a nyelvfenntartás irányába.

A vizsgálatban használt kérdőívek lehetővé tették, hogy általános képet kapjunk a közösségi szinten folyamatban lévő nyelvcseréről. Jelen kutatás záró fázisában került sor néhány strukturált interjúra és résztvevő megfigyelésre a helyi általános iskolában, valamint a nyelvi tájkép felmérésére az iskolában, valamint Enontekiöben és környékén.

Az interjúk kezdeti fázisában az adatközlők arra világítottak rá, hogy az egyéni nyelvi attitűdökre pozitív hatással van a helyi számi és a többségi finn közösség nyelvfenntartást támogató attitűdje, a számi nyelvhasználatról azonban úgy vélik, hogy mindezek ellenére - a kérdőíves vizsgálat eredményeit megerősítve - visszaszorul a családi szintérré. Az utcai és iskolai nyelvi tájkép is támogató többségi attitűdökről tanúskodik. A vizsgálat időpontjában az enontekiői általános iskolában mindössze három diák tanulja számiul a tantárgyakat. A tanórai résztvevő megfigyeléseim során azt tapasztaltam, hogy a tanár minden esetben számiul kommunikál a diákokkal, a diákok azonban a tanárral és kortársaikkal is vonakodnak számiul beszélni. A tanár elmondása szerint az órákon kívül a diákok rendszerint finnül kommunikálnak egymással. Meglátása szerint a diákok számi nyelv iránti érdeklődése csekély; a szülők azok, akik fontosnak tartják, hogy gyermekeik – az óvodai számi oktatás folytatásaként - számiul tanuljanak a helyi általános iskolában, és mivel a finn állam jelentős anyagi és tárgyi támogatásban részesíti a számi oktatást, a számi iskoláztatás nem ütközik semmiféle akadályba. Sőt, a jelentős anyagi támogatásnak köszönhetően a számi diákok esetenként nívósabb iskolai és iskolán kívüli programokon vehetnek részt (ld. például

részvétel iskolai szervezésben az őshonos népek nemzetközi zenei fesztiválján), és modernebb technikai felszerelést, iskolai infrastruktúrát használhatnak, mint a finn tanárok és diákok.

A nyelvi tájképről a terepmunka során fotósorozat készült, amelynek elemzésére konferencián és tudományos közleményben kerül sor a későbbiekben.

A kutatás folytatása és az eredmények jelentősége

A projekt a kérdőíves vizsgálatokon át jutott el a strukturált interjúkig. A kutatás folytatásaként további interjúk elkészítésére vállalkozom a megfigyelt számi diákok szüleivel és a hólabdamódszerrel a kutatás számára elérhetővé váló számi adatközlőkkel. Ezekről azt remélem, hogy elősegítik majd az egyéni és közösségi nyelvhasználatban tetten érhető változások, valamint az attitűdök és a viselkedés közötti kapcsolat mélyebb megértését. Az interjúk feldolgozásából létrejövő esetközi tanulmányok várhatóan rá fognak világítani az egyének nyelvi attitűdjei és nyelvhasználati szokásai közötti hasonlóságokra és különbségekre. A longitudinális vizsgálati módszert követve pedig terveim között szerepel a kérdőívek tíz év múlva, 2023-ban történő lekérdezése is a jelenleg második generációs számi adatközlők nyelvhasználati és nyelvi attitűdbeli változásának nyomon követésére.

A vizsgálat egy következő projekt keretein belül folytatódik (ld. NKFI-107869), ahol a további interjúk elkészítése mellett a beavatkozás nélküli eljárások felé haladva a vizsgálat alanyait városi környezetben, közösségi terekben kívánom alaposabban megfigyelni azért, hogy a nyelvhasználat motivációs tényezőit és a nyelvi attitűdöket mélyebben megértsem, valamint hogy a közösségben zajló nyelvcsere folyamatának egyedi sajátosságai érthetőbbé és könnyebben interpretálhatóvá váljanak.

Az eredmények a kisebbségi számi közösségben zajló nyelvcsere folyamat üteméről, irányáról és sajátosságairól tájékoztatják a számi és finn közösségeket, akik közül a revitalizációban aktív szerepet vállaló számik és a nyelvpolitikával foglalkozó szakemberek az itt megfogalmazott következtetések ismeretében hathatósabban léphetnek fel a számi kisebbségi identitás megerősítése érdekében. A kutatás eredményei hasonlóképpen hasznára válhatnak a hazai és a nemzetközi finnugrisztika számára, amely eddig nélkülözötte az Európa legészakibb területein élő számi közösségekben tapasztalható nyelvcsere folyamat leírását.